

Vedad Spahić

Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli

vedad.spahic@bih.net.ba

U POHODE PISCU S DRUGE OBALE: KNJIŽEVNI OPUS HUSEINA BAŠIĆA KAO UPOTPUNJENJE POVIJESNO-IDENTITETSKE TEKTONIKE CRNOGORSKO-SANDŽAČKIH BOŠNJAKA U KRITIČKOJ VIZURI ELBISE USTAMUJIĆ

Apstrakt: Napuštajući bašlarovsko-begićevsku paradigmu interpretacije književnog teksta koja kritičkoj-prosudbenoj distanci pretpostavlja empatiju i saobraženje kritičke svijesti sa svijetom umjetničkog djela Elbisa Ustamujić u monografiji o Huseinu Bašiću uspostavlja analitički odmak od teksta koristeći terminološki registar u kome sada dominiraju pojmovi kao što su diskurs, razlika, kulturalno pamćenje, identitet, intertekst(ualnost), intermedijalnost... Naša je analiza potvrdila interdiskurzivnu i metodološku prilagodljivost ove kritičarke konfiguracijama teksta. Bašićevi romani u Ustamujićinoj interpretaciji ukazali su se kao svojevrсни postkolonijalni kontranarativ, "pogled sa druge obale" iz pozicije sandžačko-crnogorskih Bošnjaka kao politički marginaliziranog naroda.

Ključne riječi: Husein Bašić, književnohistorijska monografija, metodološka prilagodljivost, identitet, kontranarativ

Abstract: Leaving the Bašlar-Begić paradigm of the interpretation of the literary text, which assumes empathy and the conformation of critical consciousness with the world of artwork to the critical and judgmental distance, Elbisa Ustamujić in the monograph on Husein Bašić, establishes an analytical departure from the text using a terminology register in which nowadays it is dominated by the terms such as discourse, difference, cultural memory, identity, intertext (uality), intermediality... Our analysis confirmed the interdisciplinary and methodological adaptability of this critic to the text configurations. Bašić's novels in Ustamujić's interpretation

appeared as a kind of postcolonial counter-course, "a view from the other side", from the position of Sandžak-Montenegrin Bosniaks as a politically marginalized nation.

Keywords: Husein Bašić, literary-historical monograph, methodological adaptability, identity, counternarrative

U bogatom književnokritičkom i znanstvenom opusu Elbise Ustamujić knjiga *Svjetovi u kovitlacu: o poetici Huseina Bašića* (u pripremi; izdavač Almanah, Podgorica) druga je monografska studija posvećena jednome piscu. Dok je ona prva¹, problemski fokusirana na pripovjedne modele Selimovićevih romana, u vrijeme kada je pisana (80-te godine prošloga stoljeća) predstavljala unutar bosanskohercegovačke interpretativne zajednice posve inovativni odjek američke strukturalne naratologije (Wayne Booth, Gerald Prince), monografija o Bašiću opet, na svoj način, svjedoči o autoričinoj hermeneutičkoj vitalnosti, ovaj put kroz intermetodološku sinergiju tumačenja te prikladnost izbora i umijeće prilagodbe teorijsko-kritičke aparature estetskim konfiguracijama (genotipskim odlikama) književnih tekstova.

Monografiju o Huseinu Bašiću, istaknutnom bošnjačko-crnogorskom autoru, čiji se opus sastoji od 11 pjesničkih zbirki, 10 romana, 3 zbirke pripovjedaka, nekoliko antologija usmenog narodnog stvaralaštva sandžačkih Bošnjaka te brojnih eseja i kritičkih tekstova, bavi se poezijom i romanima ovoga pisca. Autoričino poliperspektivno čitanje karakterizira spoj genetičkog, stilističkog i konetkstualnog pristupa koji u velikoj mjeri ovaploćuje onu teorijski živu misao Svetozara Petrovića o beznačajnosti razlikovanja među vrstama znanja koje unosimo u tumačenje i, *vice versa*, bitnosti pitanja o funkciji koju ta znanja dobijaju u postupku interpretacije: "Pitanje nije hoćemo li tumačeći gledati lijevo ili desno od teksta, pitanje je hoćemo li gledajući i lijevo i desno od teksta, gledajući na sve strane ne koje poželjno može biti da se gleda, tumačiti tekst kao književno umjetničko djelo"².

Ustamujićeva prati književni razvoj Huseina Bašića od prve stihozbirke *Od sunca ogrlica* (1970.) do posljednje knjige - dopunjenog izdanja zbirke ratom

¹ Elbisa Ustamujić, *Oblici pripovijedanja u romanu Meše Selimovića*, Udruženje književnika Bosne i Hercegovine, Podružnica za Hercegovinu, 1990.

² Svetozar Petrović, *Priroda kritike*, Liber - Institut za znanost o književnosti, Zagreb, 1972, 63.

inspirisanih pjesama *Kad su gorjele Božije kuće* (2002.), prepoznajući u njegovu stvaralaštvu transformacije paradigmatične za južnoslavenske književnosti visoke moderne na prelazu ka postmoderni, koje je obilježila promjena fokusa od pitanja *gdje sam?* u savremenom svijetu i njegovim konjunkturama (od egzistencijalizma do estetizma) do pitanja *ko sam i ko želim biti?* na koja je odgovor uglavnom već sadržan u odgovoru na pitanje *kome pripadam? (turn to the identity)*. Autorica je bliska mišljenju da se, imajući u vidu i širi komparativni obzor, upravo Bašićevo djelo najpotpunije samorealizira u tako ocrtanom svjetonazorsko-poetičkom prostoru, od poezije zaokupljene prvim do proze koja traga za odgovorima na druga pitanja.

Poezija je matični žanr moderne književnosti, a Husein Bašić je autor u čijem se pjesništvu događa objedinjenje avangardnih, etno-folklornih i egzistencijalističkih poetskih iskustava a mainstream poetike modernizma ovaploćuje kroz posvećenost jeziku kao magiji začaravanja svijeta uz koju, u pravilu, ide i depersonalizacija lirskog subjekta na način opisan u Friedrichovoj *Strukturi moderne lirike*: "Suvremena pjesma izbjegava komunikativnu lagodnost. Ona odvraća od humanosti u naslijeđenom smislu, od "doživljaja", od sentimenta, odvraća čak i od pjesnikova osobnog ja. On ne sudjeluje u svojoj tvorevini kao privatna osoba već kao pjesnička inteligencija, kao operator jezika, kao umjetnik koji iskušava čin preobrazbe što ga nalaže vladalačka mašta ili pak iskušava svoj irelani način gledanja na nekoj proizvoljnoj građi, koja je sama po sebi siromašna značenjem"³.

Pri svemu tome moderni pjesnik esencijalizira, želi doprijeti do biti stvari, prozrijeti u tajno i nesaznato, vazda uz napor odolijevanja izazovu viška slobode koja je vodila heremetizmu. I u Bašićevu slučaju modernističko prosijavanje arhetipske semantičke ravni prati rizik potonuća u obskur "gorgijski zatamnjenog metaforičkog recikliranja mitske građe i zavičajnih predanja mahom apokaliptične vizionarnosti"⁴. Ali, zavičajno-identitetski unos ima i onu ulogu o kojoj je svojedobno Georg Simmel pisao kao o susprezanju proizvoljnosti simboličkih formi koja vodi u prekomjerni subjektivizam. Subjektivizam i

³ Hugo Friedrich, *Struktura moderne lirike*, Stvarnost, Zagreb, 1961, 7.

⁴ Enes Duraković, "Predgovor", u: Husein Bašić, *Kad su gorjele Božije kuće*, drugo dopunjeno izdanje, Almanah, Podgorica, 2002, 7.

identitet su se zaoštrili do prelamanja, i u stilizovanim formama kakva je, među ostalim, poezija događa se ublažavanje i uklapanje ove akutne osobnosti u zajedničkom i općem. S tim u vezi Ustamujićeva vrlo precizno osvještava ono što je i zalog i usud bašićevskog fenotipa modernog pjesništva, onaj paradoks egzistencijalističkog opoziva transcendencije, s jedne, i napast traganja za metafizičkim suštinama, s druge strane. "Uzaludan je svaki napor", zaključuje autorica, "da se prodre iza granice uma, i vidi iza vida, da se razgrne mrak i osvijetli nesaznano, jer se sve pred zidom nevidjela obrušava u beskraj praznila transcendencije". Zapravo, Ustamujićeva govori o zidu pred kojim se, *en general*, moderna poezija legitimira kao diskurs koji najvjerodostojnije najavljuje kraj velikih pripovijesti (metanaracijā). Iskazno-retorički simptom karakterističan za tu liminalnu poziciju su tzv. pitanja bez odgovora, što će se i u Bašićevoj poeziji manifestovati kroz naglašeno prisustvo interogativnog poetskog govora, koji autorica prepoznaje kao "unutrašnju upitnu riječ, izgovorenu sebi i upućenu čitaocu, što vraća se u sebe i u sebi potire obično dilemom i paradoksom", ili, dizdarevski kazano, nepregorivu *okrutnost kruga*, koja kao "provodna nit meditativnih vizija, kao mit o kružnom kretanju, povratku i ponavljanju prožima sve slojeve Bašićeve *ars poeticae*".

U svojim ranijim radovima profesorica Ustamujić bila je sljedbenik bašlarovsko-begićevske škole čitanja koja kritičko-prosudbenoj distanci pretpostavlja empatiju i saobraženje kritičke svijesti sa svijetom književnog teksta, a što je podrazumijevalo i jednu vrstu retoričke asimilacije odnosno napuštanja znanstveno-deskriptivne terminologije u korist metaforičkog govora kao simptoma poistovjećenja tj. prevođenja alteriteta u identitet. Ni unutar nove paradigme, koja drži veći analitički odmak od teksta, a u čijem terminološkom registru sada dominiraju pojmovi kao što su diskurs, razlika, kulturalno pamćenje, identitet, intertekst(ualnost), intermedijalnost... autorica ne odbacuje sasvim instrumente kritike svijesti nego ih funkcionalno preregistrira naročito u kontekstu minucioznih stilističkih interpretacija Bašićeve poezije, što upravo ističemo kao primjer spomenute interdiskurzivne i metodološke prilagodljivosti konfiguracijama analiziranog teksta. U tom je pogledu i ovaj put potvrđena djelotvornost stare škole stilističke interpretacije⁵ kao metoda

⁵ Svodi se, *in ultima linea*, na detektovanje funkcionalnosti određenih načina upotrebe jezika koji istupaju iz hipotetički neutralnijeg saopćavanja.

koji je neprikosnoven kada su u pitanju otkrića kauzalnih jedinstava ne samo na razini mikro i makrostruktura teksta nego i njihova homologacija sa nekim globalnim emocionalno-misaonim konjunkturama. Sjajni primjeri za to su kada se autorica analitički fokusira na stilogenost kod Bašića frekventnog prefiksa *raz*, koji "u spoju sa imenicom u novom značenju sugerira neko dešavanje (raskršće, razlaz, rascjep i sl.), destrukciju i smisaoni rasap čovjeka razapetog između *erosa* i *thanatosa*, nastanka i nestanka, rađanja i umiranja", ili kada uoči i intepretira autorovu navadu da u traganju za suštinama bića/bitka kao leksičke korelate koristi arhaički konotirane, reducirane i korijenske oblike riječi (izgub, iskop, prīvid, pričuj)⁶. Scijentnost stilističke interpretacije koja za estetski učinak traži pokriće u jeziku očito je spasonosni pojas od nerijetko isprazne retoričke apartnosti slobodnog esejiziranja od kog, i dan-danas, uveliko pati bosanskohercegovački književnokritički diskurs. S druge strane, Ustamujićeva uspijeva izmaći i onoj praksi koja stilističku interpretaciju književnosti izuzima iz konteksta drugih diskursa i komunikacija jer je, tobože, u njoj bitna isključivo estetska funkcija tj. čisto duhovno uživanje uz jezičke postupke, oslobođene bilo kakvog praktičnog efekta.⁷

⁶ Ovim se Bašić zapravo priključuje onom raskošnom odvojku mundijalne tradicije modernog pjevanja na čijem početku stoji Thomas Sterns Eliot sa svojom "Pustom zemljom" kao "djelom elitne kulture koje se oslanja na motive preuzete iz takozvanoga kolektivnog nesvjesnog" (Terry Eagleton: *Kultura*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2017, 89.). Ali, kako isti autor ističe, Eliotova recepcijski visokozahtjevna poezija osim svojom slojevito aluzivnom semantikom "neprimjetno djeluje na neuporedivo manje konceptualnoj razini" (ibidem) – onoj koja ima veze sa akustičko-prozodijskom magijom poetske riječi. "Eliot sam tvrdi da je uživao čitajući Dantea prije nego što je naučio i osnove talijanskoga. Čovjek mora čitati instinktom i živčanim završecima, a ne umom" (ibidem). Mjesto na kome se Bašić, jednako kao i gro pisaca posljednjih decenija 20. i prvih 21. stoljeća, razilazi sa Eliotovom aristokracijom duha jeste (odbačeni!) strah od njena razrjeđivanja čija je posljedica nekada bilo strogo praktično odvajanje elitne i masovne kulture. I dok bi se u tom kontekstu Bašićeva poezija mogla očitati kao svojevršno krzmanje, proza našega pisca snažno se otiskuje u polje kulturno-identitetskog pragmatizma kao kompenzatorni diskurs sa širokim i dubinskim, riječju, *masovnim* implikacijama.

⁷ U tom pogledu autorica je na tragu novijih poststrukturalnih koncepata prema kojima stilski utisak ne obuhvata samo estetske konotacije u užem smislu, odnos zvuka i značenja ili otkon kao pretpostavku literarnosti, već i socijalne, kulturno-historijske i ideološke prizvuke, dakle, i ono što spada u "društvenu semiotiku", u procese proizvodnje, opticaja, razlikovanja i preoblikovanja kulturnih značenja. (Pogledati: Marko Juvan, *Nauka o književnosti u rekonstrukciji*, Službeni glasnik, Beograd, 2011, 196)

U interpretaciji posljednje pjesničke zbirke Huseina Bašića *Kad su gorjele Božje kuće*, koja tematizira zločin genocida i kulturocida u zadnjem ratu natkriljujući ga adornoškim pitanjem smisla pjevanja nakon svega što se dogodilo, autorica pomjera svoje metodološko-analitičko težište u polje intertekstualne, kulturalne i postkolonijalne kritike. Označavajući knjigu kao zbirku-album u kome se "listaju slike-pjesme Aladža-džamije, Ferhadije, Starog mosta, Mostara, Sarajeva i drugih uništenih materijalnih i duhovnih simbola historijske opstojnosti Bošnjaka" ona uočava bitnu promjenu Bašićeva poetičkog mainstreama u smjeru postmodernih taktika intertekstualnosti, citatnosti i dijalogiziranja s artefaktima književne i kulturne prošlosti. Ova poetika, već plodonosno oživotvorena u pjesništvu Abdulaha Sidrana, ovdje je na izvjestan način i u funkciji "hlađenja usijanog materijala", odnosno pravljenja distance neophodne za estetsku transpoziciju pjesničkog zahvatanja u tematiku genocida i kulturocida. Riječju, "da ne bi zapao u pretjeranu subjektivnost i patetiku boli, Bašić se priklonio postmodernoj strategiji višestranog i polidimenzionalnog dijaloškog umrežavanja i razmjenjivanja u koje uključuje kanonske vrijednosti bošnjačke kulture - od kaligrafskih zapisa, starih tekstova, usmene tradicije, porušeni arhitektonskih i drugih spomenika, do obraćanja savremenicima i njihovim djelima. Uzimajući citat (najčešće u poziciji mota) kao strukturalni princip izgradnje zbirke, poveo je kulturalnopovijesni dijalog s poetičkim i misaono-etičkim premisama svekolike nacionalne književne i kulturne baštine". Bašićevu ratnu liriku Ustamujićeva zapravo doživljava kao rekompencijski trijumf palimpsestne kulture pamćenja nad dijaboličnim rekurencijama koje su obilježile bošnjačku i bosansku povijest.

Ali, istovremeno, autorica će, ostajući u horizontu kulturnomemorijskog čitanja Bašićevih stihova, naglasiti da se ovo pjesništvo javlja i kao posve samosvojan i vjerodostojan glas uniženih i poraženih: pjesnikov odgovor na adornoško pitanje jedna je sasvim nova inačica estetskog utopizma, zapravo svojevrsna antiutopija i priznanje poraza umjetnosti pred ljudskim bezumljem. U pjesmi "Još jedan tarih za Stari most u Mostaru", koja predstavlja repliku na čuveni Kulenovićev sonet, Bašić ne potencira, makar i palimpsestno, kontinuitet već suprotno - slika rijeke bez mosta metafora je hijatusa u našem kulturalnom pamćenju: *Nije više miran i savit preko mrakobijesa (...), / sad rijeka teče nijemo,*

bez ušća i nade. Negativnim odgovorom na adornovsku dilemu Bašićevi stihovi odstupaju od mainstreama našeg *bellum poeticuma*, ali daleko od toga da zastupaju neku defetističku deprivaciju životne vizije, dapače žele ukazati da ništa (uključujući i umjetnost) nije pošteđeno zla kao što ni u suprotstavljanju zlu niko (pa ni pjesnik) ne smije ostati po strani. Utoliko stihove *poslije Srebrenice/ neko će ipak htjeti sročiti pjesmu/ no izdat će ga riječi* ili *Lirike više nema/ zbogom naivne metafore* treba čitati ne samo kao izraz rezignacije i nemoći pjesničke riječi nego i u ključu etičko-kritičkog antiutopijskog čina kojim se muzi Erato oduzima lira iz ruku, s glave skida vijenac od ruža, rasplinjuje njena nebeska aura i svodi ju se na ljudski rezonantnu pojavu, svjedokinju i sudionicu nepošteđenu ni vremena ni prostora, ni dobra ni zla.

Sav u životnom svijetu je i Bašićev romansijerski opus. Za razliku od savremenika, kojima historizacija uglavnom služi za razastiranje alegorijskih kulisa scene na kojoj se odvijaju događaji nedvosmislene kontemporarne referentnosti, on se drži tradicionalne konvencije žanra pričajući male ljudske priče o velikim temama i uporedo s tim vrlo umješno stvara panoramske temporalne presjeke kojima kompenzira tabuizirani historiografski diskurs o povijesnom usudu crnogorsko-sandžačkih Bošnjaka. "Moje proze su bile uglavnom pogled s druge obale, odakle se obično nije gledalo", reći će pisac u intervjuu koji je sastavni dio ove knjige. Ali, ma koliko bio u napasti da književnim tekstom popunjava vakuume historijskog sjećanja, Bašić nijedan svoj roman ne lišava kredibiliteta literarnosti, štaviše, kako uočava Ustamujićeva, pribjegavajući lirici, fantastici i sofisticiranim modelima naracije on "estetizira zlo balkanskog/bošnjačkog usuda".

Ova ocjena u punoj mjeri vrijedi za roman *Crnoturci*, po autorovim riječima prvi koji je napisao, još 1979., a objavljen je 1996. godine⁸. Radnja romana vezana je za povlačenje turske vojske sa sjevera današnje Crne Gore i potresne događaje koji će uslijediti. Autor se fokusira na identitetski lom Bošnjaka prinuđenih da se iseljavaju iz zavičaja, a težište Ustamujićkine interpretacije je na fenomenu transgresije identitetske drame i 'događajne' dinamike iz zbilje u snove. Njena kontekstualna

⁸ U intervjuu koji je autorici ove knjige dao u povodu 60 godina života, a koji je djelimično objavljen u mostarskom časopisu "Most" 1998. godine, Husein Bašić u vezi sa ovim romanom kaže: "Da sam roman objavio prije posljednjeg rata (...) tada sam mogao biti žestoki svjedok zločina, sada, bojim se, samo fantazmagorični narator, tumač zaumnih snova i pokazivač mohadžirskih grobova do tame, tamo".

tumačenja svoju relevantnost duguju ponajviše razmišljanju socio-historijskog horizonta unutar kojeg Bašić naturalizira motivaciju postupaka u zbilji i mentalnih procesa u svijesti romanesknih junaka. Po srijedi je, dakle, takav povijesni kontekst, dakle, u kojem je refleksivna samosvijest još uvijek daleka nepoznanica. Imamo pri tome u vidu Baumanova zapažanja o tribalnim i predmodernim društvima u kojima su mjesto i uloga svake osobe odviše očigledni da bi se o njima razmišljalo, a još manje o njima pregovaralo. "Pitanje 'ko sam' postaje smisleno", piše Bauman, "jedino ako imaš izbor, te jedino ako od tebe zavisi ono što odabireš"⁹.

San se, međutim, ne može uobličiti kao prostor relaksacije i rekompencije traumatične zbilje već samo kao njena fantazmagorična horibilna korelacija – pa će autorica, u skladu s tim, prilagođavati svoju epistemu uvodeći u interpretaciju elemente psihoanalitičke kritike, i njih, kombinujući sa prikladnom aparaturom iz stilističkog repozitorija. Korelacije zbilje i sna odvijaju se, uočiti će, na dvije ravni – metaforičkoj i metonimijskoj. U prvom slučaju imamo npr. snovite vizije dezintegracije i kaskijanske metamorfoze ljudskoga tijela kao metaforički korelat identitetskog rasapa zajednice sandžačko-crnogorskih Bošnjaka: ocu ispadne jedno oko, djedu od smijeha ispadaju zubi, a pradjedu izađe zmija na lijevo uho. Centralne Bašićeve metonimije identiteta su jezik i kuća. Date su u brojgelovskoj hiperekspresivnoj inscenaciji: izgubljeni jezik kao hajdegerovska 'kuća bitka' u snu se javlja u riječima neke pjesme koju ne pjeva ljudski glas, a žene "zapaljene kose i haljina na sebi pjevaju nešto što je otprije čuo, ali ne sluhom, već nekim naslijeđenim čulom, koje mu je donijelo taj glas i sliku, zaključavši ih zauhlom bravom neiskaza, da ih ne može zapamtiti, ni zaboraviti"¹⁰. Obojica glavnih junaka sanjaju kuću, jedan sa zazidanim prozorima i vratima i crne ljude, žene i djecu u njoj i oko nje, a drugi sanja istu kuću bez prozora i vrata ... Jašara u snu muče more, dozivaju ga Jakubovim imenom, ali "više to nijesu glasovi, već zvijeri, čekaju ga otvorenih čeljusti, pruženih jezika koji ga oblizuju kao plamen koji se razgorijeva. Potom iz onih kuća izlaze samo plamteće glave na crnim vratovima što se izvijaju kao zmije, i glas se njihov veže oko njegovog vrata, kao usijani konopci kojim se pute najljući dušmani u tvrđavi"¹¹.

⁹ Zygmunt Bauman: *Fluidni život*, Mediterran Publishing, Novi Sad, 2009, 22.

¹⁰ Husein Bašić, *Crnoturci – San i jazija*, Udruženje pisaca Sandžaka / Slog, Novi Pazar – Podgorica, 1996, 18.

¹¹ Ibidem, 32.

U zbilji pak lišeni uloge djelatnog subjekta povijesti koji kroz određene individualne ili kolektivne definicije situacije organizuje svoje iskustvo, daje mu smisao i traži izlaz iz suprimiranog položaja, Bašićevi junaci zapadaju u dementnu agoniju socijalnog i individualnog identiteta. Jedan od likova "u stanju potpunog rastrojstva gubi vezu sa stvarnošću, djeci mijenja imena, miješa riječi u molitvi, ne zna složiti turban i ostaje gologlav bez tog posljednjeg znaka dostojanstva, 'go čovjek' u praznom prostoru egzistencije s kojeg je spalo sve što je određivalo njegov društveni identitet". Ustamujićkina identitološka analiza ovjerava se na taj način u procesualno-konstrukcionističkom shvatanju koje sveobuhvatnu problematiku identiteta poima kao proces smješten u srži individue, ali i u srži njegove društvene pozicije, proces koji ustvari određuje 'identitet' ova dva identiteta. Memorijska linija interpretacije odvija se na liniji Ricoerove fenomenologije za koju je pamćenje *hardware* i *software* identiteta, odnosno medij za dvije vrste znanja: habitualno (znati *kako*) i propozicijsko (znati *nešto*, *nekoga*). Prvi modus traumatiziran je kod Bašićevih junaka činjenicom da u svome iskustvenom repozitoriju ne posjeduju umijeća (okvire, sheme, scenarije) kojima bi kreirali rješenja za izlaz iz situacije u kojoj su se našli. Ono što zanima pisca koji pripovijeda male priče o velikim temama jeste u kojoj je mjeri i na koji način drugi propozicijski modus aficiran prvim – zapravo cijeli roman *Crnoturci* i treba shvatiti kao umjetnički odgovor na to pitanje.

Romaneska trilogija *Krivice* (*Krivice* 1-2, 1986. i *Pusta vrata*, 1998.) i pentalogija *Zamjene* (*Tuđe gnijezdo*, *Kapija bez ključa*, *Kosti i vrane*, *Pusto tursko*, *Bijeli Azijati*, 2000.) predstavljaju minuciozniji i dokumentarno potkrepljeniji prinos osvjetljavanju historiografski zanemarene povijesne drame crnogorsko-sandžačkih Bošnjaka. Pisane su na fonu aktuelnih kulturalno-političkih konjunktura i oživljenog interesa za nacionalnu prošlost, otvarajući po prvi put u južnoslavenskim književnostima temu zločinā nad Bošnjacima koji se ciklički ponavljaju. Ovi romani u tom smislu ukazuju se kao svojevrsni postkolonijalni kontrarnativ, "pogled sa druge obale" iz pozicije politički marginaliziranog naroda. Poetološki gledano, romani jesu, kako autorica primjećuje, zahvaljujući uvođenju postupka citatnosti, dokumentiranju arhivskom građom, fabuliranju stvarnih događaja u kojima protagoniraju historijske ličnosti, na tragu postmodernističkog manirizma, ali, treba dodati, da se na taj način komponiran

narativ istodobno markira i kao kulturološki čin usmjeren ka postizanju vjerodostojnosti diskursa koji, kako smo istakli, u formi romansirane povijesti nadomješta jednu nenapisanu povijest.

Naglašenijim elementima mimeze ovi se romani u većoj mjeri društveno-historijski kontekstualiziraju pri čemu u prvi plan izbijaju esencijalizirane konfiguracije predmodernih tribalnih identiteta čiji *longue durée* kompromituje proces kulturnog razvitka shvaćenog kao uvećanje sposobnosti povezivanja razlika i složene raznovrsnosti ljudskoga života, a što je kao problem uvijek dodatno dramatzivano unutar multietničkih društava. Dekonstruišući mit o čojstvu i junaštvu, Bašić, kao prvi bošnjački pisac koji dubinski sondira ovu problematiku, pokazuje u kojim je razmjerima pogubna konstrukcija razlike koja, posluživemo se Goffmanovim terminima, imputirani pretvara u društveni identitet i kakve su posljedice toga ne samo na interakciju među etničkim grupama nego i na identitetsku introspekciju članova kolektiva koji trpi posljedice zbrkano povučenih linija razlike po rasjedu vjerske konverzije na kome izrasta stigma "turske krivice": „ - Ko smo mi sada kad bi mi znao neko reći pa da umrem ovog časa ne bih žalio? ... Jesmo li Bosanci? - pitao je i sam odgovarao. - Nijesmo. - Jesmo li Turci? - Nijesmo ni Turci. Gradimo džamije a do juče su naši preci klesali stečke i urezivali krstove na njima. ... ali kaži ti meni jesam li ja Bosanac ili Turčin? - Ili nijesam više ni Bosanac ni Turčin?" (...) - Ne znam dina mi, jesmo li mi ovdje Fočaci, Goraždani, Višegrađani ili Zvorničani? Ili smo Turci ili nijesmo turci? Kad bi mi ko umio reći, ćutao bih čitav vijek. (...) - Ja ću ti reći, ahmače (...) Kad vas Vlasi skole, posijeku i bace u Drinu, onda nijeste ni Fočaci ni Goraždani ni Višegrađani ni Zvorničani, već ste has Turci, da boljih i čistijih Turaka od vas nejma!"¹².

Najprikladnijim za analizu trilogije *Krivice* za autoricu se pokazao identitološki pristup na fonu sociologije simboličkog interakcionizma i Castellsovih teorija o kulturnom determinizmu povijesti, deprivaciji identiteta, identitetu otpora i projektnom identitetu, zahvaljujući kojima je upereno sasvim novo svjetlo i na fenomen dublje esencijalističke utemeljenosti bošnjačkih pisaca sa prostora Crne Gore i Sandžaka u jezgrima zavičajnog identiteta. U tom smislu i Bašićev "pogled sa druge obale" samo je drugo otkriveno lice iste identitetske fizionomije koja je, prije

¹² Husein Bašić, *Bijeli Azijati*, Almanah, Podgorica, 2000, 197.

njegovih romana, svoj otpor udarima zlehude sudbine ketmanski objelodanjivala u "mitološkim apoteozama ljudskog života i mističnim ditirambskim vezama sa zavičajnim iskonom koje u životnim kovitlacima imaju vrijednost konstante"¹³. Stranice monografije profesorice Ustamujić o djelu Huseina Bašića tu su da i kritički ovjerodostojne književnu artikulaciju vizure koja upotpunjuje sliku povijesno-identitetske tektonike crnogorsko-sandžačkih Bošnjaka.

Zaključak

U književnohistorijskoj monografiji *Svjetovi u kovitlacu: o poetici Huseina Bašića* Ustamujićeva prati književni razvoj ovoga pisca od prve stihozbirke *Od sunca ogrlica* (1970.) do posljednje knjige – dopunjenog izdanja zbirke ratom inspirisanih pjesama *Kad su gorjele Božije kuće* (2002.), prepoznajući u njegovu stvaralaštvu transformacije paradigmatične za južnoslavenske književnosti visoke moderne na prelazu ka postmoderni. U svojim ranijim radovima profesorica Ustamujić bila je sljedbenik bašlarovsko-begičevske škole čitanja koja kritičko-prosudbenoj distanci pretpostavlja empatiju i saobraženje kritičke svijesti sa svijetom književnog teksta. Ni unutar nove paradigme, koja drži veći analitički odmak od teksta, a u čijem terminološkom registru sada dominiraju pojmovi kao što su diskurs, razlika, kulturalno pamćenje, identitet, intertekst(ualnost), intermedijalnost... autorica ne odbacuje sasvim instrumente kritike svijesti nego ih funkcionalno preregistrira naročito u kontekstu minucioznih stilističkih interpretacija Bašićeve poezije, što ukazuje na interdiskurzivnu i metodološku prilagodljivost ove kritičarke konfiguracijama analiziranog teksta. Bašićevi romani osvjetljavaju historiografski zanemarene povijesne drame crnogorsko-sandžačkih Bošnjaka. Pisani su na fonu aktualnih kulturalno-političkih konjunktura i oživljenog interesa za nacionalnu prošlost, otvarajući po prvi put u južnoslavenskim književnostima temu zločinā nad Bošnjacima koji se ciklički ponavljaju. Ovi romani u tom smislu ukazuju se kao svojevrzni postkolonijalni kontrarnarativ, "pogled sa druge obale" iz pozicije politički marginaliziranog

¹³ Vedad Spahić, *Književnost i identitet – Književnost kao prostor izazova u reprezentaciji / konstrukciji bošnjačkog kulturnog identiteta*, Lijepa riječ – BZK "Preporod", Tuzla, 2016, 63.

naroda. Najprikladnijim za analizu Bašićevog romansijerskog opusa za autoricu se pokazao identitološki pristup na fonu sociologije simboličkog interakcionizma i Castellsovih teorija o kulturnom determinizmu povijesti, deprivaciji identiteta, identitetu otpora i projektnom identitetu, zahvaljujući kojima je upereno sasvim novo svjetlo i na fenomen dublje esencijalističke utemeljenosti bošnjačkih pisaca sa prostora Crne Gore i Sandžaka u jezgrima zavičajnog identiteta.

**IN PURSUIT OF A WRITER FROM ANOTHER COAST:
THE LITERARY WORK OF HUSEIN BAŠIĆ AS A
COMPLEMENT TO THE HISTORICAL-IDENTITY
TECTONICS OF MONTENEGRIAN-SANĐŽAK
BOŠNJKS IN THE CRITICAL VISION OF ELBISA
USTAMUJIĆ**

Summary

In her literary -historical monograph "Worlds in a whirlpool: discussing Husein Bašić's poetics" Ustamujić follows this author's literary development, starting with his first collection of verses "A necklace made of Sun" (1970), up until his last book- the supplemented edition of war-inspired collection of poems "When the houses of God were burning" (2002), recognizing the transformations in his work, paradigmatic for South-Slavic literature of high modernism, at the transition to postmodernism. In her earlier work, professor Ustamujić was a follower of Bachelard-Begić's school of reading which gives advantage to empathy and the conformation of critical awareness with the world of literary texts, over the critically-judgmental point of view. Not even within the new paradigm, which is more analytically distant from the text whose terminological register is now being dominated by the terms such as discourse, difference, cultural memory, identity, intertext(uality), intermediality, does the author completely reject the instruments of critical awareness. Instead, they are being functionally preregistered, particularly in the context of minutious stylistic interpretations of Bašić's poetry, which indicates the interdiscursive and the

methodological adaptability of the critic to the configurations of the analyzed text. Bašić's novels illuminate the historiographically neglected historical dramas of Montegrin-Sanjak Bosniaks. They are written in the background of the current cultural-political conjunctures and the revived interest for the national history, discussing, for the first time in South-Slavic literature, the theme of crimes against Bosniaks, which are repeated cyclically. These novels denote a post-colonial counternarrative, "the view from the other side of the coast", as seen by the politically marginalized people. For the author, the identity approach in the background of the symbolic interactionist perspective of sociology and Castles's theories of history's cultural determinism, identity deprivations, identity resistance and project identity, proved to be the most appropriate for the analysis of Bašić's novelistic opus. These approaches were the ones to thank for shedding completely new light upon the phenomenon of deeper essentialist well-foundedness of Bosniak authors from Montenegro and Sanjak, in the cores of the native identity.

BIBLIOGRAFIJA

Literatura

1. Bašić, Husein, *Bijeli Azijati*, Almanah, Podgorica, 2000.
2. Bašić, Husein, *Crnoturci – San i jazija*, Udruženje pisaca Sandžaka / Slog, Novi Pazar – Podgorica, 1996.
3. Bauman, Zygmunt, *Fluidni život*, Mediterran Publishing, Novi Sad, 2009.
4. Duraković, Enes, "Predgovor", u: Husein Bašić, *Kad su gorjele Božije kuće*, drugo dopunjeno izdanje, Almanah, Podgorica, 2002, 5-13
5. Eagleton, Terry, *Kultura*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2017.
6. Friedrich, Hugo, *Struktura moderne lirike*, Stvarnost, Zagreb, 1961.
7. Juvan, Marko, *Nauka o književnosti u rekonstrukciji*, Službeni glasnik, Beograd, 2011.
8. Petrović, Svetozar, *Priroda kritike*, Liber – Institut za znanost o književnosti, Zagreb, 1972.
9. Spahić, Vedad, *Književnost i identitet – Književnost kao prostor izazova u reprezentaciji / konstrukciji bošnjačkog kulturnog identiteta*, Lijepa riječ – BZK "Preporod", Tuzla, 2016.
10. Ustamujić, Elbisa, *Oblici pripovijedanja u romanu Meše Selimovića*, Udruženje književnika Bosne i Hercegovine, Podružnica za Hercegovinu, 1990.